

Kasym hanlygy

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 январа, 2025
Kasym hanlygy KASIM HANLIĞI

Kasım adı (Rusça orijinalinde Gorodok ya da Merçesky; Tatarca'da Kerman Hanlığı, Kizi Kerman ya da Kirmencik) Kazan Hanlığı'nın kurucusu Ulu Muhammed'in oğlu Kasım'dan gelir.[1] Merçesky, "Mesçera'daki şehir" (Ryazan bölgesinin kuzey doğusunda bir yer) anlamına gelir. Gorodez M.S. 1152 yılında Rus Prensi Yuriy Dolgoruky tarafından kurulmuştur.

1444 kışında Ulu Muhammed, büyük ihtimalle Kazan'dan gelerek, Rus şehirleri Nijni Novgorod ve Murom'u fethetti. Bu, Moskova için çok ciddi bir tehlikeydi ve Moskova Büyük Knezi II. Vasiliy, topraklarını korumaya karar verdi. Bu sırada iki Tatar Prensi (Ulu Muhammed'in oğullarından) zaten Vasiliy'nin hizmetindeydi. Suzdal şehri yakınlarındaki 7 Temmuz 1445 savaşında Ruslar yenildi ve Vasiliy, Ulu Muhammed tarafından hapsedildi. Vasiliy kısa süre sonra serbest bırakıldı ve 1 Ekim 1445'te Kurmis'ten (Nijni Novgorod yakınlarında) ayrıldı ve aynı yıl 26 Ekim'de Moskova'ya vardı. Tatar desteğiyle Vasiliy'e Moskova hükümdarlığında eski mevkisi iade edildi.

Antlaşmanın şartlarını tam olarak bilmiyoruz. Ulu Muhammed'e Moskova Prensliği sınırları içinde küçük bir hanlık kurma hakkının verildiğini farz etmek çok mantıklı olabilirdi. Hanlığın oluşturulmasının birçok amacı olduğunu farz edebiliriz. Birinci amaç, Han veliahtlarından bir tanesini diğer bir hükümdarlığa getirerek Kazan Hanlığı'nın emniyetini sağlamaktı. İkincisi yine emniyet sorununun çözülmesiydi. Yeni hanlık, Kazan ve Moskova arasında bir çeşit tampon olabilirdi. Üçüncü amaç ise Moskof siyasetinin içine nüfuz etme fırsatıydı. Sonuncusu mali kaynaklardı: bütün yerel vergiler bu yarı bağımsız devlette toplanmalıydı ve ayrıca Moskova Kasım Hanlığı'na yıllık vergi ödemeye ikna edildi. Yeni hanlığın kurulması, savaşta kaybetmenin bir çeşit başışı anlamına geliyordu. Ama Ulu Muhammed'in bu planları kısa

sürede değişmişti. M. Saray'ın bahsettiği gibi, "Kazan savunmasında bir ileri karakol mevki gibi hizmet vermesi amacıyla kurulan bu Hanlık, Rus entrikalarının etkisiyle ileride bir Kazan düşmanı haline geldi.[2]

Ulu Muhammed'in öldürülmesinin ardından (1446) başlayan kardeş savaşlarında Kasım ve kardeşi Yakub, Moskova Büyük Knezi'nin hizmetine girmeye ikna edildiler. Rus kaynaklarına göre, Kazan Hanı Ulu Muhammed'in oğullarından bir tanesi olan Mahmutek (Mamotyak) baba ve kardeş Yusuf'u öldürdü. Mahmutek'in kardeşleri Kasım ve Yakub Kazan'dan "Çerkez topraklarına" (Kuzey Kafkasya'ya) kaçtılar ve 1446 sonbaharında Moskova prensliğine vardılar.[3]

Diğer yandan Kasım ve Yakub'un, Vasiliy, düşmanı Dimitri Semyata tarafından kör edildikten sonra, 1446 baharının başlarında Moskova-Litvanya sınırında olduklarına dair bilgiler vardır. Müttefikleri Vasiliy'e hep sadık kaldılar. Kısa bir süre sonra Vasiliy otoritesini yeniden kurdu.

Kasım Hanlığı'nın adının geldiği şehir, kendisine yaklaşık 1455 yılında (1456'dan sonra değil ve hiç bir durumda 1445'te değil)[4] verildi. Hiç bir şüphe yok ki 1449 yılında Kasım hala ona bu zamanlarda verilen Zvenigorod'da (Moskova'dan çok uzakta olmayan bir şehir) yaşıyordu.[5] 1454-1455 yıllarında Zvenigorod, Rus Prensi Vasiliy Yaroslaviç'e verildi. Kasım, belki de hemen hemen bu zamanlarda, kendisine yaşamak için yeni bir yer buldu.[6] Bunun antlaşmanın maddelerine uygun olup olmadığı söylemek zordur. Ulu Muhammed on yıl önce ölmüştü. Kazan'ı, Han Mahmutek yönetiyordu. Bu suretle II. Vasiliy'nin Ulu Muhammed ile yapılan antlaşmanın koşullarını Han'ın ölümünden sonra gerçekleştirmesi gerektiğini düşünmek zordur.

Kasım yeni başkentine bir cami (1467 yılından bu yana var olan, kalın kireç taşı bloklarından yapılmış tek minareli cami)[7] ve taştan bir saray (artık yoktur, en son 1768'de P. Pallas tarafından görülmüştür.) yaptırdı. Bütün binalar kireç taşından yapılmıştır.

Mesçera'nın (Meshcerskie knyaz'ya) ilk olarak 1434'te, yani Kasım'ın varışından hemen önce zikredilen bazı özel prensleri

vardı. Bu prensler Moskova Büyük Knezi Vasiliy'e vasalları olarak boyun eğdirildiler ve sonra Kasım'ın saray mensupları oldular.[8] Vasiliy'nin maiyeti ve korumaları sadece 500 Tatar'dan ibaretti. Şehrin nüfusunun ana kısmının Vasiliy'nin varışından önce Tatarları da (ya da diğer Türkçe konuşan grupları) kapsadığı farz edilebilir. Onlar yeni yöneticilerini Moğcengizollar Hanedanından ancak 1455 yılında aldılar ve hanlığın yeni yönetim yapısına dahil edildiler. Bu suretle, Şirinler Prensi (bek) Muhammed (Bahmet) b. Hüseyin'in "Mesçera'daki şehre" 707 ya da 706 yılındaki (M.S. 1198/1199) varışını biliyoruz.[9] Bu tarih 1298/99 şeklinde düzeltilmelidir. Sonuçta bazı Türkçe konuşan etnik gruplar Kasım Hanlığı'nın kuruluşundan önce Mesçera'ya vardı.

Kurbangali Halidov'a göre, Ulu Muhammed'in üçüncü oğlu Yakub, babasının ölümünün ardından Kazan'ı terk etti ve Astrahan'da yaşamaya başladı. Onunla birlikte Kazan'ı terk eden insanlar "Kara Nogay"adını aldılar.[10] Kasım'ın kardeşi Yakub hakkında neredeyse hiç bir şey bilmiyoruz. Yakub'un İvan'la (Moskova Büyük Knezi Vasiliy'nin oğlu) birlikte kuzeydoğu Rusya'daki Koksenga nehri boyunda yerleşik olanlara karşı yapılan askeri seferde yer aldığı tarih olan 1452 kışından sonraki Rus tarihi kaynakları onun isminden bahsetmemişlerdi.[11]

Rus vakayı namesinde Kasım'dan 1452'den sonra 1467 yılında bahsedilir. Bu yıl Moskova Prensliği Kazan'a karşı bir sefer düzenlemiştir. Kasım savaşa katılmış ve Moskova Büyük Knezi'ne yardım etmiştir.

Kasım 1469'da öldü. Aynı yıl İvan Vasilyeviç (Vasiliy'nin oğlu) Kasım'ın eşine oğlunun yanına – Kazan Hanı İbrahim-gitmesi için izin verdi. Kasım, Altın Ordu hanlıkları arasında uygulanan levirat geleneğine göre Mahmutek'in dul eşiyle[12] evlendirildi. Kasım'ın ölümünden sonra oğlu Daniyar 1486'ya kadar hüküm sürdü. Onun hükümdarlığı sırasında Rusya'nın iç işlere olan etkisi artmıştır.

Kasım daha sonra (H. 891-896/M. 1486-91) Prens Nurdevlet (Giray hanedanının eski hanı, Kırımli Mengli Giray'ın kardeşi) tarafından yönetildi. 1478'in sonu ya da 1479'un başında kardeşi Haydar'ın refakatinde (kardeşleri Mengli Giray'ın

yönetimi altında olan) Kırımdan Litvanya'ya sonra da (sonbahar, 1479) Moskova'ya kaçtı. III. İvan'ın onları Mengli Giray'dan koruyacağına söz verdiğini varsayabiliriz. Onlara koruma önerildi ama 1480'de Haydar, III. İvan tarafından suçlanıp Vologda'ya sürgüne gönderilmişti. Hatası neydi? Bilmiyoruz. Zaten, kısa süre sonra geri döndü.

1480'de Nurdevlet ve Zvenigorod Vasiliy Nozdrovati voyvodası III. İvan tarafından Taht Eli Hanı Ahmed'in üzerine gönderildi. Ordusuna arkadan saldırdılar ve Volga nehri boylarında ordunun dörtte birini yok ettiler. 1486'da Nurdevlet III. İvan tarafından Kasım hanı olarak atandı. Nurdevlet'in hükümdarlığı sırasında; Mürteza b. Ahmed Kırım tahtını ele geçirmek ve Nurdevlet'i kendi yanına çekmek istiyordu. Ona Kırım üzerinde otorite sözü verdi. Mürteza'nın elçisi Moskova'ya böyle bir teklifle gitti, ama bu girişimler başarısız oldu (1487).[13]

Kasım daha sonra Nurdevlet'in oğulları Satılghan ve Canay tarafından yönetildi. 1512'de Cuci'nin (Coçi) torunlarının başka bir kolundan gelen Şeyh Evliyar (Ahmed'in yeğeni ve Han Küçük Muhammed'in torunu) Kasım prensi ilan edildi. O, Kasım'ı 1508 ve 1516 yılları arasında yönetti ve Nogay prensi İbrahim'in[14] kızı Şah Sultan ile evlendi.

1516'da Şeyh Evliyar'ın 1505 de doğan küçük oğlu Şah Ali Kasım'a hükümdar oldu (sözde), (Adı genellikle Ali Sigaley Sigaliyaroviç olarak bilinir). O, Kasım tahtını daha önce de ele geçirebilirdi: Kırımlı memurlardan mirza Bahtiyar Ocak 1516'da Moskova'ya yazdığı mektupta; Kasım'ın "merçersky yurt" Moskova Büyük Knezi tarafından "Nomogan yurdu"nun (Taht Eli) prensi (Çareviç) Şah Ali'ye[15] verildiğini yazmıştır. Bu yüzden Şah Ali daha da önce, 1515'in sonlarında, tahta çıkabilirdi. Ama 1519 baharında Kazan tahtına çıkarılmıştı (ama 1521'de Kazan'dan Moskova'ya kaçtı). Aslında Şah Ali zor bir hayat sürdürdü: Çar tarafından tekrar tekrar Kazan Hanı olarak atandı ve sonra bütün itibarı elinden alınarak çok kötü koşullarda hapsedildi fakat sonra kendisinden özür dilendi ve mevkii iade edildi. Kasım Moskova devletinin siyasi tamponu olarak komşu Müslüman hanlıklara -Kazan, Astrahan- karşı

kullanılmaya devam edildi. Gerçekten sonraları, Rusya'nın tam bir vasalı haline geldi.

Belki de, Şah Ali, Kasım'daki ikinci hükümdarlığı sırasında kendi darphanesine sahipti. Bu, üzerinde "Tatarca" (Arap alfabesiyle kullanılarak) "Şah Ali, Kasım Çarı 1533" yazan gümüş bir sikkenin varlığı sayesinde biliniyor. Şehrin tarihçisi N.I. Şiskin bu paranın bir örneğine XIX. yüzyıl sonlarında sahipti.[16] Bunun Kasım darphanesinden çıkmış gerçek bir örnek olup olmadığını ya da bir tarihçinin hatası olup olmadığını söylemek zordur.

Şah Ali 61 yaşında H. 10 Şevval 974 (21 Nisan 1567)'te veliaht bırakmadan öldü. P. Pallas (1768) ve sonra V.V.Velyaminov-Zernov (1863) tarafından onun ve pek çok akrabasının mezarlarının olduğu yer olarak tarif edilen Takya (kireçtaşından küçük kare bir anıt mezar), şehirde bir caminin yanına H. Ramazan 962 (Temmuz-Ağustos 1555) de inşa ettirmiştir. Kazandaki hükümdarlığı süresince kardeşi Can Ali 1516 civarında doğdu-Kasım'da onu temsil etmiştir ve sonra bir ayaklanmada öldürülene kadar kısa bir süre Kazan Hanlığı'nı yönetmiştir (1532-1535).[17]

Şah Ali'nin tahta geçirilmesi Kırım Hanlığı'nda öfke ve hoşnutsuzluğu ortadan kaldırdı. Kırım Hanları Kasım'ı Giray hanedanının malı olarak görüyorlardı. Muhammet Giray Han'ın, elçisi Abdülveli Şeyhzade tarafından Moskova'ya götürülen mektubunda; Kırımlı Kuaraçi beylerinin Şah Ali, Kasım tahtına oturmadan Moskova Büyük Knezine bağlılık yemini etmeyecekleri yazılmıştır.[18]

Şah Ali'nin yerine Kasım tahtına Taht Eli Hanı Ahmed'in torununun çocuğu (Rus kaynaklarında Bolshaya Orda) Sayın Bulat geçmiştir. Bahadır Sultan'ın oğlu Bek Bulat'ın (Moskova'ya 1562'de geldi) oğludur. Şah Ali'nin ölümünden hemen sonra 1567'de mi yönetici oldu? Tam olarak bilmiyoruz. Sadece 1570'e kadar hanlık yaptığı biliniyor.

Sayın Bulat 1573'te vaftiz olup Simeon adını aldı ve hanlığı kaybetti, Moskova'ya yerleşti ve 1575'te Korkunç İvan'dan "Bütün Rusya'nın Çarı"[19] unvanını aldı. 1616'da Ortodoks keşişi Stephen olarak öldü.

Sayın Bulat'ın yönetimine kadar Kasım'ı yönetmek yöneticilere Çar unvanını (Tatar Hanın Rusça'daki karşılığı) alma hakkını vermiyordu. Sadece daha önce hanlık (Taht Eli'nde, Kazan'da, Kırım'da vs.) yapanlara Kasım Çarı deniyordu. Diğerleri (sadece Sultanlık yapanlar) statülerini koruyup Sultanın Rusçadaki karşılığı olan "Çareviç" (çarın oğlu) unvanını alırlardı. Sayın Bulat'ın hükümdarlığından sonra Kasım hükümdarları Rusların elinden Çar (Han) unvanını aldılar.

1570'te ölen ve Kasım'a gömülen Han Ahmet'in büyük torunu ve Abdullah b. Ak-Kubek[20]'in oğlu Mustafa Ali 1584'ten önce Sayın Bulat'ın yerine geçirildi. Mustafa Ali'den ilk kez 1577'deki Rus vakayınamelerinde bahsedilir. 1584'te Rusya'nın Osmanlı elçisi Boris P. Blagov III. Murat'a Çar Feodor İvanovitç'in tahta çıkışını haber vermiştir. Bu görevi sırasında elçi, Mustafa Ali'den Kasım Hanı diye bahsetmiştir. 'Abdullah b. Ak-Kubek Moskova'ya Mayıs 1552'de gelmiş, sonra da Can Ali'nin (Şah Ali Han'ın erkek kardeşi) kızıyla evlenmiş ve IV. İvan ona Yuryev şehrini bütün gelirleriyle birlikte bağışlamıştır. 'Abdullah Rusya'nın komşularıyla olan savaşlarında pek çok kez görev almıştır. Diğer oğulları Mürteza-Ali (vaftiz edildikten sonra Mihail Kaybulovitç) ve Araslan Ali'dir. Abdullah b. Ak-Kubek 1570'te öldü.[21]

1586'dan sonra Kasım Hanlığı'nın yöneticisi olan Mustafa Ali ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1590 yılından önce ölmüş olma olasılığı yoktur, çünkü 1608'de kızı yalnızca 17 yaşındaydı. Diğer taraftan Kasım Hanlığı'nı 1600'den daha sonra yönetme olasılığı da yoktur.[22] Aslında 1586'dan 1600'e kadar olan dönem, Kasım Hanlığı'nın tarihinde "kör" bir devirdir.

XVI. yüzyılın sonunda Kazak Hanlarının ailesinden gelen Uraz Muhammed, Kasım Hanı olarak geçer. 1588 veya 1587 yılında bir bakanıyla (Karaçi Bey)[23] ve Taybugid Seyit Ahmet b. Bekbulat (Küçüm Han'ın rakibi) ile birlikte Sibirya'daki Rusların komutanı D. Çulkov tarafından hapsedilmiştir. Şehir büyük olasılıkla H. 15 Ramazan 1000 tarihinde (25 Haziran 1592'de) Uraz Muhammed'e bağışlanmıştır.[24] Ancak bir olasılığa göre de bu olay 1600 (H. 1008) yılında gerçekleşmiştir.

Bu yanlış anlama Uraz Muhammed'in kişisel vakanüvisi Kadir Ali Bey'in metninden kaynaklanmaktadır. Kadir Ali Bey, Uraz Muhammed'in Kasım'da H. 1000 (1592) yılında yani hayvanlı takvime göre fare yılında tahta çıktığını yazmıştır. Ancak fare yılı aslında H. 1008 (1600) yılıydı.[25] Zilhicce'nin 10'u olan ve Cuma gününe rastlayan tarihin taç giyme töreninin tarihi olması da kolay anlaşılabılır bir şey değildir.[26]

Uraz Muhammed XVII yüzyılın başında, Rusya'daki iç savaş sırasındaki çarpışmalara katılmış ve H. 1019 (1610) yılının sonunda Kaluga şehrinde öldürülmüştür. Kasım Hanlığı'ndaki bir elyazması Kur'an kutusunda yazılı olan Uraz Muhammed'in soy kütüğü şöyledir: Urus Kağan b. Kuyrucuk Kağan b. Borak Kağan b. Canibek Kağan[27] b. Yadik Kağan b. Şigay Kağan b. Undan Sultan b. Uraz Muhammed.[28] Bu şecere Kadir Ali Bey'in "Cami-üt-tervarih'indeki Destan-ı Uraz Muhammed Han'dakinin" aynısıdır.[29]

Kasım Hanlığının son hükümdarları, Arslan (ya da Alp Arslan, 1610 (ya da 1614)-626'nın sonu ya da 1627'nin başlangıcı; son Sibirya hanı Küçüm'ün torunu) ve Çuçi'nin oğlu olan Şiban hanedanının Sibirya kolundan gelen oğlu Seyid Burhandır. Arslan Sibirya'nın Turol-Tura vilayetinden gelmiştir.[30] Soy kütüğü ise şöyledir: Alp Arslan b. Ali b. Küçüm b. Murtaza b. Aybek b. Külük Muhammed b. Mahmudek (Şeybak) b. Hacı Muhammed b. Ali Oğlan b. Bek Kondu b. Melik Timur b. Batavul b. Cici Buka b. Bahadır b. Şiban b. Çoçi. Annesi (Rus kaynaklarında Hanzade diye geçer[31]), Nogay Bey Din Ahmet'in kızıdır (Nogay Hordası hanedanı olan Mangut Kabilesinden) ve 1577'de Ali b. Küçüm ile evlenmiştir. 1598'de kendisi ve çocukları Ruslar tarafından hapsedilmiştir.[32]

Seyid Burhan, Kasım Hanlığı'nın hükümdarı olarak ilk defa 1627'de geçer. Yaklaşık 1624 yılında doğmuştu ve kendi başına hükümdar olamazdı. 1653 ve 1655 yıllarında Hristiyanlığı kabul etmiş ve Vasiliiy adını almıştır. 1678 yılında ölümüne kadar Kasım Hanlığı'nın başında kalmıştır. Tatarların bir bölümünün Misayıl'in (Ruzan'ın 1651-1656 yılları arasındaki başpiskopos) zorlamasıyla din değiştirmesi bu döneme rastlar. Başpiskopos yine bu çabalarının birinde öfkeli Tatar halkı tarafından

öldürülmüştür. Kasım Hanlığı'nın mezar kitabelerinde sık sık geçen Kur'an ayetleri (III, 52) Hristiyan misyonerlerinin bu çabalarına inat olsun diye yerleştirilmiştir.[33]

Seyid Burhan (Vasiliy) zamanında bile. Şehrin idaresi bir Rus voyvodanın elindeydi. Tatar prenslerinin sözde bir idaresi vardı. Kasım Hanlığı Tatarlarının yabancılarla özellikle de Müslümanlarla izinsiz temasa geçmesi Ruslar tarafından yasaklanmıştı.

Seyid Burhan'ın (Vasiliy) annesi Fatıma Sultan Seyid Ak Muhammedin kızıydı.[34] Ondan ilk defa 1627 yılında "Sultan Seyitovna" (Seyid'in kızı Sultan anlamındaki Rusça tamlama) adıyla bahsedilmiştir.[35] Alp Arslan ile 1624'ten (Seyid Burhan'ın doğum tarihi) önce evlenmiştir. Fatıma Sultan, Seyid Burhan'ın ölümünü takip eden yıllarda hükümdar olarak tanınmıştır. En son 1681'de adı zikredilmiş ve muhtemelen bu tarihte ölmüştür. Bundan sonra Kasım Hanlığı'na ait bir çar ya da çareviç[36] olmamıştır. Ülke sıradan bir bölge merkezi olmuştur. G. Gaziz'in düşündüğü gibi 1678 yılını Kağanlığın sona erdiği tarih diye göstermek tabi ki doğru değildir.[37]

■ Kasım Hanlığı'nın ana özellikleri şunlardır:

Hanlığa ait belli bir hanedan yoktur. Kağan tahtına Çöçi topluluğunun farklı kollarından hak iddia eden bir kişi geçebilir. Tahta geçmek için Cengiz'in oğlu Çöçi'nin soyundan gelmek vazgeçilmez ve daimi koşuldur. Altın Ordu'dan sonra gelen devletlerin politik düşünce ve uygulamasında sadece Cengiz Han'ın soyundan gelenlerin otorite hakkı vardır. Asıl kişi Rus dış ve iç politikasının somut konjüktürlerine göre belirleniyordu. Aynı zamanda Kasım Hanlığı Çöçi'nin soyundan gelen (Kırım, Kazahan ve Astrahan) diğer hanlıklarla aynı kDurumlara sahiptir.: Karaçi Beylerin[38], oğlanların, Müslüman diD adamlarının ve Seyidlerin[39] makamları. Karaçi Beyleri arasında en etkili olan şirin Kabilesidir. Bu kabilenin üyeleri Kazan'da, Kırım'da ve Kasım Hanlığında yaşamışlardı. Önceleri Kuaraçi Beyliğinin yapısı diğer hanlıklara benziyordu: Şirinler ve Barinler (Han'ın

soltarafında) ile Kıpçaklar ve Argınlar (sağ tarafında). Daha sonra Uraz Muhammed'in ktidarı ile bu yapı değişmiştir. Caler ve Mangıt kabileleri eklenmiştir. Bu iki kabile Uraz Muhammed'in 1600'de taç giymesinde de hazır bulunmuşlardır.

Oğlanlar tabakası, askeri işlerden sorumlu Moğollar'dan oluşuyordu. Diğer bir tabaka, prenslere bağımlı olan "Kara Adamlar" idi. Bunlar bir tür vergi olan "yasak" ödemek zorundaydı. Hanlığın nüfusunun diğer bir sınıfı da "kazaklar" adıyla biliniyordu ve posta işleri ile askeri harekatlardan sorumluydu.

Müslüman din adamları, Seyidler, Mollalar, hafızlar ve danışmendlerden oluşuyordu. Kasım Hanlığı'nın seyidler Şakular ailesinden ve 15. yy.'ın son çeyreğinde yaşamış olan Şah-Kulu'dan gelmiştir.[40] Bunların şehirde kendi mahkemeleri ve birlikleri vardı ve özel birlikleriyle Moskova Çarlarının Kazanlara ve diğer doğu komşularına karşı yapılan askeri harekatlara katılırlardı.[41]

Neredeyse Kasım Hanlığı'nın varoluş sürecinin tamamında, Hanlar Moskova'dan haraç almıştır. Önceleri Altın Ordu Hanlıkları iktidarının ve Moskova'nın onlara bağımlılığın işareti olarak daha sonra (16. yy.'dan itibaren) da Han'ın prestijini desteklemek için yapılan geleneksel bir ödeme olarak. Kasım Hanlığı'nın Moskova devlet ve dini ideolojisinde önemli bir rolü vardı: Moskova tarafından tahta geçirilen kukla hanlar diğer Müslüman devletlere (ilk başta Osmanlı İmparatorluğu'na) çarların hoşgörüsünü kanıtlamak için kullanılmışlardır. 1570'de Rusya'nın İstanbul elçisi Kuzminski söylediğine göre: Kasım Hanlığı'nda tacını giyen kralımız IV. Ivan İslam'a uygun olarak camiler ve "kişen" mezarlıklar yapılmasını emretti.[42]

Kasım Hanlığı'nın Tatarlar'ı sünni müslümandı. Altın Ordu ve ondan sonraki devletlerde en yaygın mezhep Hanefilik idi. Kasım Hanlığı Rusya'daki İslamî kültür merkezlerinden biri oldu. 1702'de Büyük Petro'nin emriyle yıkılan cami, 1768'de Büyük Katerina'nin hükümdarlığı döneminde aynı temel üzerine tekrar yapılmıştır. 19. yy.'da bir sıra tuğla daha dizilmiştir.

Kasım'da gömülü bir çok han vardır. Bazıları yönetici bile değildi. Böylece 1622'de Hive Hanı İlbars Sultan, kardeşi Afgan Muhammed Sultan b. Arab-Muhammed'i en büyük kardeşi Habaş'a öldürülmesi için gönderdi. Ama Afgan Muhammed kurtulmayı başardı ve Rus elçisi onu Rusya'ya kaçırdı. Altın Hanımla evlendi. Bu ismin kişisel adı olduğua dair şüphelerim var. M.A.Osmanov'un da farkettiği gibi, Altın Hanım Uraz Muhammed, Undan Sultan ve Şigay Han'ın karılarından da adıydı.[43]

Bu ismin hanların ve sultanların karılarına verilen bir ünvan olma olması daha yüksek. 1648'de Afgan Muhammed Sultan Moskova'da öldü. Altın Hanım onun naaşını Kasım Hanlığı'na getirdi ve H. 1059/M. 1649'da orada gömdürdü. Daha sonra kendisi ve kocasının bazı akrabaları da aynı yere gömüldü. Mozolesi hala Kasım Hanlığı'nda bulunmaktadır.

Hanlığın sınırlarının belirlemek zor. Anlaşıldığı kadarıyla Hanlar ilk önceleri Kasım Hanlığı'nın dışındaki bölgelerde de bazı haklara sahipken daha sonraları sadece kendi hanlıklarından sorumlu tutulmuşlardır.

Kasım Hanlığı'nın Tatar nüfusu diğer Çoçi devletleriyle (Tatar terminolojisinde "yurt") özellikle de Kırım, Kazan, Astrahan ve Nogay Ordu Hanlıklarıyla yakın ilişki içerisindeydi. Devletler arasında sürekli bir hareket vardı.[44] 19. yy.'ın sonunda ve 20. yy.'ın başlarında Tatarlar, Kasım Hanlığı nüfusunun bir kısmını oluşturuyordu: 1897 nüfus sayımına göre Kasım Hanlığı'nda 1,539'u Tatar 13,545 kişi ve 1909'da yaklaşık 2000'i Tatar 17,075 kişi vardı.[45]

Prof. Dr. İlya V. ZAITSEV,
Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü / Rusya.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 8 Sayfa: 466-471

● Kaynaklar:

◆ Библиотека восточных историков, издаваемая И. Березиным. Т. II, Ч. 1 (Сборник летописей. Татарский текст с русским предисловием). (Казан), 1854

- ♦ Bulatov A. B. Nekotorye materialy o nogaysko-tatarskikh svyazyah v proshlom//Materialy po tatarskoy dialektologii. Vyp. 3. K., 1974.
- ♦ Florya B. N. Orda i gosudarstva Vostochnoy Evropy v seredine XV veka (1430-1460)//Slavyane i ikh sosedi. Vyp. 10. Slavyane i kochevoy mir. K 75-letiyu akademika G. G. Litavrina. M., (Moskova) 2001.
- ♦ Gaziz G. [Gubaydullin G. S.] Istoriya Tatar. M., 1994.
- ♦ Gorsky A. A. Moskva i Orda. M. 2000.
- ♦ Iskhakov D. M. -Seyidy v pozdnezolotoordynskih gosudarstvah. K., 1997.
- ♦ Iskhakov D. M. Ot srednevekovykh tatar k tataram novogo vremeni (etnologicheskiy vzglyad na istoriyu volgo-ural'skikh tatar XV-XVII vekov). K., 1998.
- ♦ Khalidov K. Tavarihi-i hamsa-i sharki. K., 1910.
- ♦ Khudyakov M. G. Ocherki po istorii Kazanskogo hanstva. M., 1991.
- ♦ Kobeko D. Mihail Araslanovitch Kaybulin, tsarevitch Astrahanskiy//Zapiski Vostochnogo otdeleniya Russkogo Arheologicheskogo obshchestva, T. 13, Vyp. 4 (1900). Spb., 1901.
- ♦ Mercani Şihabeddin Müstefad-ü'l-ahbar fî ahval-i Kazan ve Bulgar. K., 1885. s. 156.
- ♦ Mihailovsky E., Il'enko I. Ryazan'. Kasimov. M., 1969.
- ♦ -T. XIII (Patririşhaya ili Nikonovskaya letopis'). (St. Petersburg) 1904.
- ♦ Remzi Muhammed Murad Telfîkü'l-ahbar ve telkihü'l-âsar fî vak'ai Kazan ve Bulgar ve muluk at- Tatar. Mucallad 2. Orenburg, 1908 (195-204).
- ♦ Sbornik Russkogo istoricheskogo obshchestva. T. 95. Spb., 1895.
- ♦ Sharifullina F. L. Kasimovskie tatary. K., 1991.
- ♦ Shishkin N. I. Istoriya goroda Kasimova s drevneyshih vremen. Ryazan', 1891.
- ♦ Solov'ev S. M. Istoriya Rossii s drevneyshih vremen. Kn. III (T. 5-6). K., 1960.
- ♦ [Şarafutdinov S.] Şecere-i Çingiziyya. K., 1906.
- ♦ M., 2001.

- ♦ Trepavlov V. V. Status "Belogo Tsarya": Moskva i tatarskie hanstva v XV-XVI vekah//Rossiya i Vostok: Problemy vzaimodeystviya. M., 1993.
- ♦ Usmanov M. A. Tatarskie istoricheskie istochniki XVII-XVIII vekov. K., 1972.
- ♦ Vel'yaminov-Zernov V. V. Issledovaniye o kasimovskih tsaryah i tsarevichah. Chasti I-IV. Spb., 1863-1887.
- ♦ Zemnoe iskusstvo-nebesnaya krasota. Iskusstvo Islama. /Earthy Art Heavenly Beauty. Art of Islam. Katalog vystavki v Gosudarstvennom Ermitage, Sankt-Peterburg, 13 iyunya-17 sentyabrya 2000. Spb., 2000.
- ♦ Zimin A. A. – Ivan Grozny i Simeon Bekbulatovitch v 1575 godu//Iz istorii Tatarii. Sbornik IV. K., 1970.
- ♦ Zimin A. A. – Vityaz'na rasput'e: Feodal'naya voyna v Rossii XV veka. M., 1991.
- ♦ Zotov O. V. Moskovskaya Rus': geopolitika v "serdtse zemli" (o ranney micromodeli imperii)//Rossiya i Vostok: problemy vzaimodeystviya. Chast'I. M., 1993.
- ♦ Barthold W. Kasimov//E. J. Brill's First Encyclopaedia of Islam. 1913-1936. Vol. IV. Leiden-N-Y- K0benhavn-Köln, 1987.
- ♦ Hammer-Purgstall J. von Geschichte der Goldenen Horde in Kiptschak, das ist der Mongolen in Russland. Pesth, 1840.
- ♦ Howorth H. H. History of the Mongols from the 9th to the 19th century. Part II, Division I. L, 1880.
- ♦ Ischboldin B. Essays on Tatar History. New Delhi, 1963.
- ♦ Kurat A. N. Rusya Tarihi. Ankara, 1993.
- ♦ Öztuna Y. İslâm Devletleri: Devletler ve Hanedanlar. Cilt 1. Ankara, 1989.
- ♦ Pelenski J. Russia and Kazan. Conquest and imperial Ideology (1438-1560s). The Hague-Paris, 1974.
- ♦ Saray M. The Hânate of K#sim (849-1092/1445-1681)//A short history of Turkish-Islamic States (Excluding the Ottoman Empire). Ankara, 1994.
- ♦ Seferoğlu S. K., Müderrisoğlu A. Türk Devletleri Tarihi (etnolojik bir deneme). Ankara, 1986.
- ♦ Shamiloglu U. The Qaraçi Beys of the later Golden Horde: Notes on the Organization of the Mongol World Empire//AEMA.

Archivum Eurasiae Medii Aevi, Vol. 4. Wiesbaden, 1984.

♦ Yapp M. E. The Golden Horde and its Successors//The Cambridge History of Islam. Vol. I The Central Islamic Lands. Cambridge, 1970.

Dipnotlar :

[1] Kasım "Tregup" lakabına sahipti (Rusçadaki "üçlü dudaklara sahip olmak").

[2] Saray M. The Hanlık of Kasim (849-1092/1445-1681)//A short history of Turkish-Islamic States (Excluding the Ottoman Empire). Ankara, 1994. Sf. 268.

[3] Zimin A. A. Vityaz'na rasput'e: Feodal'naya voyna v Rossii XV veka. M., 1991. sf. 103-105.

[4] Öztuna Y. İslam Devletleri: Devletler ve Hanedanlar. Cilt 1. Ankara, 1989. sf. 551. G. Gaziz'in farz ettiği gibi, Kasım'a şehrin verildiği yıl olan 1467 tarihi çok şüphelidir (Gaziz G. [Gubaydullin G. S.] Istoriya Tatar. M., 1994. sf. 100).

[5] Gorsky A. A. Moskva i Orda. M. 2000. sf. 147.

[6] Zimin A. A. Op. cit. sf. 172.

[7] Büyük Petro'nun emriyle 1702'de yıkılmıştır.

[8] Iskhakov D. M. Ot srednevekovykh tatar k tataram novogo vremeni (etnologicheskiy vzglyad na istoriyu volgo-ural'skiykh tatar XV-XVII vekov). K., 1998. sf. 189.

[9] Antik Sanatlar Rus Devlet Arşivi El Yazmaları (RGADA), Fon 181, No. 84, SF. 391. Ayrıca bkz. Iskhakov D. M. Op. cit. sf. 190.

[10] Khalidov K. Tavarikh-i hamsa-i sharki. K., 1910. sf. 183; Bulatov A. B. Nekotorye materialy o nogaysko-tatarskiykh svyazyah v proslom//Materialy po tatarskoy dialektologii. Vyp. 3. K, 1974. sf. 189.

[11] Vel'yaminov-Zernov V. V. Issledovaniye o Kasimskiykh tsaryah i tsarevichah. Chast' I. Spb., 1863. sf. 3-26; Zimin A. A. Op. cit. sf. 149. Yakub'un bu olaylardan önce bile çok ender anıldığını söylemek gerekir. Yakub, 1449'da Muscovyi Vasiliy'in Grand Dükünün emriyle Sigizmund Keystutoviç'in oğlu Mihail'e karşı kavgasında Polonya Kralı Kazimir'e yardım etti (Florya B. N. Orda i gosudarstva Vostochnoy Evropy v seredine

XV veka (1430-1460)//Slavyane i ikh sosedi. Vyp. 10. Slavyane i kochevoy mir. K 75-letiyu akademika G. G. Litavrina. M., 2001. sf 187).

[12] Vel'yaminov-Zernov V. V. Op. Cit. s. 43-59. Rus kaynaklarından hatırlayacağımız gibi Kasım ve Yakup Kazandan Mahmutek tarafından 1445'te korkutulup kaçırılmıştır. Öyleyse Mahmutek'in dul eşiyle nasıl evlenebilir.

[13] Vel'yaminov-Zernov V. V. Op. Cit. s. 124-139.

[14] A.g.e. s. 217-246.

[15] Sbornik Russkogo istoriceheskogo obshesteva. T. 95. Spb., 1895. s. 251.

[16] Shishkin N. I. Istoria goroda Kasimova s dervneyshih vremen. Ryazan', 1891. s. 25.

[17] Vel'yaminov-Zernov V. V. Op. Cit. s. 253-276.

[18] Sbornik Russkogo İstoriceheskogo obshesteva. s. 388; Vel'yaminov-Zernov V. V. Op. Cit. s. 248-249.

[19] Zimin A. A. Ivan Groznyi i Simeon Bekbulatovitch v 1575 godu//Iz istorii Tatarii. Sbornik IV. K., 1970; Trepavlov V. V. Status "Belogo Tsarya": Moskova i tatarskie hanstva c XV-XVI vekah//Rossia i Vostok: Problemy vzaimodeystviya. M., 1993. IV. Ivan, Sayın Bulat'ı tahta geçirirken muhtemelen Cengiz Hanın karizmasıyla kendi tahtını güçlendirmek istemiştir.

[20] Ak-Kubek b. Mürteza b. Ahmed Astrahan'da iki kez hanlık yaptı (1532-33, 1545-46).

[21] Kobeko D. Mihail Araslanovitch Kaybulin, Tsarevitch Astrahaniskiy//Zapiski Vostochnogo Otdeleniya Russkogo Arheologicheskogo obshesteva, T. 13, Vyp. 4 (1900). Spb., 1901. s. 077-080; Ischboldin B. Tatar Tarihi hakkında makaleler. Yeni Delhi, 1963. s. 86.

[22] Vel'yaminov-Zernov V. V. Op. cit. Chast' II. Spb., 1864. p. 92-93.

[23] Bu kişi muhtemelen Kadir Ali Bey'dir (Cami-üt-tevarh'in yazarı). Karaçi Bey Küçüm Han'ın ilk danışmanıydı (ilk olarak 1581'de Küçüm maiyetinin bir üyesi olarak zikredilir). Fakat, sonra, Küçüm'ün düşmanları Seyyid Ahmed b. Bekbulat ve Uraz Muhammed bin Undan Sultan ile birlikte bir üçlünün üyesi

olmuştur. Daha sonra, Tobol'sk yakınlarındaki av esnasında Rus birlikleri tarafından hapsedilmiş ve Uraz Muhammed'in maiyetinden biri olarak Kasım'a gitmiştir.

[24] Zemnoe iskusstvo-nebesnaya krasota. Iskusstvo Islama/Earthy Art-Heavenly Beauty. Art of Islam. Katalog vystavki v Gosudarstvennom Ermitage, Sankt-Peterburg, 13 iyunya-17 sentyabrya 2000. Spb., 2000. s. 151.

[25] Usmanov M. A. Op. cit. s. 48-49.

[26] Ibidem. s. 90.

[27] Abu Said.

[28] Zemnoe iskusstvo-nebesnaya krasota. Iskusstvo Islama/Earthy Art Heavenly Beauty. Art of Islam. Katalog vystavki v Gosudarstvennom Ermitage, Sankt-Peterburg, 13 iyunya-17 sentyabrya 2000. Spb., 2000. s. 150-151, No. 67.

[29] Biblioteka vostochnykh istorikov, izdavaemaya I. Berezinyam. T. II, Ch. 1 (Sbornik letopisey. Tatarskiy tekst s russkim predisloviem)., 1854. s. 162; Usmanov M. A. Op. cit. s. 87; Vel'yaminov-Zernov V. V. Op. cit. Chast' II. Spb., 1864. s. 119-122.

[30] Vel'yaminov-Zernov V. V. Op. cit. Chast' IV. Spb., 1864. s. 3-4.

[31] Bunun bir isim olduğundan şüpheliyim. Daha ziyade bir ünvana benziyor.

[32] Vel'yaminov-Zernov V. V. Op. cit. Chast' III. Spb., 186. s. 2-3, 5.

[33] Barthold W. Op. cit. s. 800.

[34] Vel'yaminov-Zernov V. V. Op. cit. Part. IV. Spb., 1887. s. 3-4.

[35] Iskhakov D. M. Seyidy v pozdnezolotoordynskikh gosudarstvakh. K., 1997. s. 15.

[36] W. Barthold'un bakış açısına göre Rus kaynaklarında ünvanlardan bazen biri bazen diğeri kullanılmıştır. Ancak gördüğümüz gibi sorun hak iddia eden kişilerin önceki durumlarındaydı.

[37] Gaziz G. [Gubaydullin G. S.] Op. cit. s. 101.

[38] Shamiloglu U. The Qaraçi Beys of the later Golden Horde: Notes on the Organization of the Mongol World Empire//AEMA.

Vol. 4. Wiesbaden, 1984.

[39] Iskhakov D. M. Seyidy. s. 14-22.

[40] Ibidem. s. 15.

[41] Ibidem. s. 17-18.

[42] Solov'ev S. M. Istoriya Rossii s drevneyshih vremen. Kn. III (T. 5-6) 1960. s. 605.

[43] Usmanov M. A. Op. cit. s. 91-92.

[44] bkz. Iskhakov D. M. Etnopoliticheskie i demograficheskie protsessy v XV-XX vekah In: Tatary. M., 2001. s. 129-131.

[45] Barthold W. Op. cit. s. 800. On the modern Tatar population in Kasimov see Sharifullina F. L. Kasimovskie tatary. K., 1991; Tatary. M., 2001. Taryhy makalalar